

redakcja naukowa:
Monika Florczak-Wątor
Andrzej Grabowski

ARGUMENTY I ROZUMOWANIA PRAWNICZE W KONSTYTUCYJNYM PAŃSTWIE PRAWA

KOMENTARZ

Michał Araszkiewicz · Marcin Biskupski · Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor · Filip Gołba · Andrzej Grabowski
Justyna Holoher · Dominika Kowalska · Jakub Kret
Marcin Krzemiński · Zuzanna Krzykańska · Barbara Krzyżewska
Magdalena Łatacz · Rafał Michałczak · Magdalena Michalska
Maciej Pach · Oskar Pogorzelski · Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

Argumenty i rozumowania prawnicze
w konstytucyjnym państwie prawa
Komentarz

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

REDAKCJA NAUKOWA:
MONIKA FLORCZAK-WĄTOR • ANDRZEJ GRABOWSKI

Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa Komentarz

---

Michał Araszkiewicz • Marcin Biskupski • Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor • Filip Gołba • Andrzej Grabowski
Justyna Holocher • Dominika Kowalska • Jakub Kret
Marcin Krzemiński • Zuzanna Krzykalska • Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz • Rafał Michalczak • Magdalena Michalska
Maciej Pach • Oskar Pogorzelski • Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

Kraków 2021

© Copyright by Monika Florczak-Wątor & Andrzej Grabowski , Kraków 2021

Recenzent

prof. zw. dr hab. Tomasz Gizbert-Studnicki

Redakcja

Ewa Dąbrowska

Projekt okładki

dr hab. Grzegorz Kuca, prof. UJ

ISBN 978-83-8138-336-3 [druk]

ISBN 978-83-8138-337-0 [online, pdf]

<https://doi.org/10.12797/9788381383370>

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2015/17/B/HS5/00457

Stan prawny: 1 lipca 2020 r.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

Przedmowa (<i>M. Florczak-Wątor, A. Grabowski</i>)	9
Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie (<i>A. Grabowski</i>).....	23
Teoria konstytucyjnego państwa prawa a topiczny model argumentacji prawniczej (<i>J. Holocher</i>)	30
Aksjologia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (<i>M. Florczak-Wątor</i>).....	61
Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa (<i>M. Araszkiewicz</i>)	90
KOMENTARZ do argumentów i toposów prawniczych (<i>M. Araszkiewicz, M. Biskupski, A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, F. Gołba, A. Grabowski, J. Holocher, D. Kowalska, J. Kret, M. Krzemiński, Z. Krzykalska, B. Krzyżewska, M. Latacz, R. Michalczak, M. Michalska, M. Pach, O. Pogorzelski, K. Ptak</i>).....	157
Wstęp (<i>A. Grabowski</i>)	159
1. <i>Ius est ars boni et aequi</i>	168
2. Zasada dobra wspólnego.....	183
3. Zasada demokratycznego państwa prawnego	196
4. Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa	224
5. Zasada ochrony praw słusznie nabytych.....	239
6. Zasada pewności prawa.....	249
7. <i>Lex non obligat nisi promulgata</i>	263
8. <i>Lex retro non agit</i>	274

9. <i>Ignorantia iuris nocet</i>	286
10. <i>Clara non sunt interpretanda</i>	301
11. Argument ze sprawiedliwości społecznej	316
12. Argument ze zmian społecznych	327
13. Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi	342
14. Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych	363
15. Zasada słuszności	381
16. <i>Summum ius summa iniuria</i>	396
17. <i>Ex iniuria non oritur ius</i>	408
18. <i>Lex iniustissima non est lex</i>	417
19. Prawo nie powinno ustępować przed naruszeniem prawa	439
20. Założenie racjonalnego prawodawcy	453
21. Nakaz respektowania dyrektyw techniki prawodawczej w procesie interpretacji	467
22. Nakaz uwzględniania definicji legalnych	480
23. Nakaz określoności przepisów prawa	491
24. Argument z typu przepisów prawa	500
25. Zakazy wykładni synonimicznej i homonimicznej	510
26. <i>Lege non distinguente nec nostrum est distinguere</i>	527
27. Argument z języka powszechnego	534
28. Nakaz stosowania reguł syntaktycznych języka ogólnego (powszechnego)	547
29. Zakaz wykładni <i>per non est</i>	556
30. Argument <i>a rubrica</i>	564
31. Argument systemowy	576
32. Argument z unikania sprzeczności	588
33. Dyrektywa wykładni holistycznej	596
34. Argument z woli historycznego prawodawcy	612
35. Argument z <i>ratio legis</i>	623
36. Argument teleologiczny (celowościowy)	635
37. Wnioskowanie z celu na środki	650
38. Argument z natury rzeczy	661

39. <i>Impossibilium nulla obligatio</i>	675
40. Argument <i>ad absurdum</i>	688
41. Nakaz respektowania zasady derogacji wyraźnej	700
42. <i>Lex superior derogat legi inferiori</i>	707
43. <i>Lex specialis derogat legi generali</i>	719
44. <i>Lex posterior derogat legi priori</i>	726
45. <i>Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali</i>	740
46. Zasada legalizmu	751
47. Zakaz wykładni prawotwórczej	765
48. Zakaz wykładni rozszerzającej/zwężającej	778
49. <i>Exceptiones non sunt extendendae</i>	787
50. Argument <i>a contrario</i>	796
51. Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej	804
52. Argument <i>ab exemplo</i>	826
53. Argument z poglądu dominującego	840
54. Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją	849
55. Domniemanie konstytucyjności ustawy	861
56. Argument ze spójności	878
57. Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa	895
58. Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym	910
59. Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego	922
60. Argument prawnoporównawczy	934
61. Zasada podziału władzy	951
62. Zasada godności człowieka jako źródła wolności i praw	967
63. Zasada proporcjonalności	986
64. Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw	1001
65. Zakaz nadmiernej ingerencji w sferę praw człowieka	1013
66. Argument <i>a fortiori</i>	1028
67. Zasada równości	1038
68. Argument z analogii	1052
69. <i>Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio</i>	1072

70. Zakaz wykładni prowadzącej do luk	1080
71. <i>Nullum crimen, nulla poena sine lege</i>	1094
72. <i>Cogitationis poenam nemo patitur</i>	1113
73. Domniemanie niewinności.....	1120
74. <i>In dubio pro reo</i>	1133
75. Domniemanie i ochrona dobrej wiary.....	1147
76. Sama możliwość wątpliwości nie powinna mieć rozstrzygającego znaczenia ...	1163
77. <i>Ei incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat</i>	1178
78. Argument z faktów notoryjnych	1191
79. <i>Audiat et altera pars</i>	1199
80. <i>Nemo (est) iudex in causa sua</i>	1214
81. <i>Iura novit curia</i>	1234
82. Zasada powagi rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1247
83. <i>Ius publicum privatorum pactis mutari non potest</i>	1261
84. <i>Ne eat iudex ultra petita partium</i>	1270
85. Zakaz <i>reformationis in peius</i>	1283
86. <i>Pacta sunt servanda</i>	1293
87. <i>Rebus sic stantibus</i>	1308
88. Zakaz nadużycia prawa.....	1324
89. <i>Nulla iniuria est, quae in volentem fiat</i>	1342
90. <i>Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet</i>	1356
91. <i>Nullum tributum sine lege</i>	1364
 Dekalog dobrego argumentatora (<i>M. Atienza</i>)	 1373
Autorzy	1377
Contents	1381
Summary (<i>F. Gołba</i>).....	1385

33. Dyrektywa wykładni holistycznej

[1. FORMUŁY ALTERNATYWNE I POKREWNE] Nakaz uwzględniania dyrektyw wykładni wszystkich typów; Dyrektywa holizmu interpretacyjnego; Dyrektywa wykładni kompleksowej; Dyrektywa harmonizacji kontekstów.

[2. ISTOTA] Omawiany topos jest metadyrektywą interpretacyjną, która (mówiąc najogólniej) nakazuje uwzględnianie w procesie interpretacji prawa wszystkich istotnych racji. Stanowisko rekomendujące posługiwanie się tą dyrektywą określa się jako holizm interpretacyjny i przeciwstawia się je koncepcjom formalistycznym (Matczak 2007). Można wyróżnić kilka sposobów pojmowania tego argumentu.

W pierwszej kolejności można go rozumieć jako rekomendację zastosowania dyrektyw właściwych dla wszystkich typów wykładni podczas interpretacji prawa. Interpretator nie powinien zatem poprzestać na stosowaniu dyrektyw wykładni językowej (nawet w sytuacji uzyskania *prima facie* jednoznacznego wyniku na ich podstawie), lecz kontynuować proces wykładni w celu potwierdzenia bądź dokonania korekty uzyskanego wyniku przez argumenty wykładni systemowej i funkcjonalnej. Ten sposób rozumienia omawianego toposu można nazwać holizmem kontekstów wykładni.

Zauważmy, że dyrektywa ta może być ujmowana na różne sposoby, silniejsze lub słabsze. W ujęciu silnym podmiot interpretujący winien zawsze zastosować dyrektywy wykładni wszystkich typów, nie tylko w celu potwierdzenia już uzyskanego wyniku, lecz także mając na uwadze możliwość zmiany tego wyniku przy uwzględnieniu wszystkich dostępnych racji (Leszczyński 2017; por. Barak 2005). Zgodnie z ujęciem umiarkowanym podmiot interpretujący winien zawsze stosować dyrektywy wykładni wszystkich typów, w szczególności w celu potwierdzenia uzyskanego jednoznacznego rezultatu wykładni językowej lub ewentualnie jego modyfikacji, jeżeli zostaną spełnione określone uprzednio warunki uzasadniające dokonanie takiej zmiany; ujęcie takie jest obecne w derywacyjnej koncepcji wykładni prawa (WPZiel: 301–302). Wreszcie w ujęciu konserwatywnym stosowanie dyrektyw należących do różnych typów wykładni jest w zasadzie dopuszczalne jedynie wówczas, gdy nie zostanie osiągnięty jednoznaczny wynik wykładni językowej,

a odstępianie od wyników tej wykładni powinno być mocno uzasadnione. Ujęcie to, stanowiące w istocie przypadek szczególny ujęcia drugiego, jest w dalszym ciągu szeroko rozpowszechnione w orzecznictwie sądowym i stanowi w zasadzie inny sposób wyśłowienia pewnej wersji dyrektywy pierwszeństwa wykładni językowej (→51).

Dyrektywa wykładni holistycznej nie ustanawia porządku preferencji między sprzecznymi rezultatami stosowania dyrektyw wykładni różnego rodzaju, ale jako najlepiej uzasadniony określa wynik wykładni w jak najwyższym stopniu zgodny z różnymi dyrektywami interpretacji. Jak stwierdził NSA w jednym ze swoich orzeczeń, „w procesie wykładni prawa nie wolno ignorować wykładni systemowej lub funkcjonalnej poprzez ograniczenie się wyłącznie do wykładni językowej pojedynczego przepisu. Może się bowiem okazać, że sens przepisu, który wydaje się językowo jasny, okaże się wątpliwy, gdy go skonfrontujemy z innymi przepisami lub weźmiemy pod uwagę cel regulacji prawnej. Jednym z najmocniejszych argumentów o poprawności interpretacji jest okoliczność, że wykładnia językowa, systemowa i funkcjonalna dają zgodny wynik” (wyrok NSA z 7.05.2013, I FSK 78/13).

Inny sposób pojmowania omawianego toposu można nazwać holizmem systemowym. W tym rozumieniu komentowana dyrektywa nakazuje dokonywanie wykładni danego przepisu w kontekście innych przepisów. W zależności od przyjmowanego zakresu tego ujęcia oraz rzeczywistej potrzeby wynikającej z cech danego przypadku dyrektywa może nakazywać uwzględnianie przepisów bezpośrednio sąsiadujących z przepisem interpretowanym, kontekstu jednostki systematyzacyjnej aktu zawierającego dany przepis oraz kolejno całego tego aktu, kontekstu gałęzi prawa, do której należy dana regulacja, i wreszcie kontekstu całego systemu prawa (→31), z uwzględnieniem prawa międzynarodowego oraz, w przypadku państw członkowskich, prawa Unii Europejskiej. Za szczególnie istotny trzeba uznać nakaz dokonywania wykładni prawa w kontekście norm mających status zasad prawa (→13), zwłaszcza zasad konstytucyjnych (→54), zasad prawa międzynarodowego (→58) oraz prawa UE (→59). Dyrektywę wykładni holistycznej w rozumieniu systemowym stosuje się, by osiągnąć spójność systemu prawa (→56).

Możliwe jest wreszcie odniesienie pojęcia holizmu do katalogu źródeł, z których organ stosujący prawo korzysta w toku rekonstrukcji przesłanek interpretacyjnych. W najszerszym rozumieniu organ realizujący dyrektywę holizmu winien korzystać z wszystkich dostępnych źródeł, a w szczególności z wcześniejszych decyzji stosowania prawa, nauki prawa, wartości i reguł pozasystemowych, materiałów legislacyjnych, dokumentów typu *soft law* itd. Elementy tego rodzaju holizmu źródeł dostrzegalne są w derywacyjno-walidacyjnej koncepcji Leszka Leszczyńskiego (zob. Leszczyński 2017: 23n).

W orzecznictwie stosuje się również frazę „wykładnia kompleksowa”. Jak stwierdził NSA w jednym ze swoich orzeczeń, „powołanie się na argumenty natury systemowej jest nie tylko dopuszczalne w procesie interpretacji, ale wręcz zalecane i konieczne. Stanowi to przejaw realizacji postulatu wykładni kompleksowej, w której posłużenie się różnymi argumentami interpretacyjnymi służy weryfikacji ostatecznie przyjętego rozumienia, przy czym poszczególne argumenty mogą zarówno wzmacniać i potwierdzać określone rozumienie, jak i prowadzić do jego osłabienia, wykazując istnienie rozbieżności w wykładni” (wyrok NSA z 26.06.2012, II OSK 587/11). W przytoczonym fragmencie NSA dostrzegł, że zastosowanie różnych dyrektyw wykładni (w tym wykładni systemowej) może doprowadzić do wypracowania bardziej rzetelnego stanowiska interpretacyjnego, bez jednoczesnego przesądzenia tego, którym argumentom interpretacyjnym należałoby przyznać pierwszeństwo.

Przytoczona formuła pokrewna (dyrektywa harmonizacji kontekstów lub harmonizacji kontekstowej) ma odmienne znaczenie: jeżeli dany wynik wykładni jest wspierany przez argumenty różnego rodzaju, to stanowi to nadzwyczaj silną rację za jego zaakceptowaniem. Innymi słowy: preferowany powinien być ten rezultat wykładni, który wspierają różne argumenty interpretacyjne. W literaturze reprezentowane są jednak również ujęcia utożsamiające dyrektywę harmonizacji kontekstowej z pewnym aspektem holizmu systemowego w rozumieniu wskazanym powyżej. W tych ujęciach w razie niemożności jednoznacznego przypisania znaczenia powszechnego lub technicznego interpretowanemu wyrażeniu należy poszukiwać znaczenia najbardziej zgodnego z kontekstem interpretowanego aktu normatywnego lub szerzej – kontekstem regulacji (por. Summers, Taruffo 1991: 465; Summers 1991: 441; McCormick, Summers 1991: 513).

[3. UZASADNIENIE] Dyrektywa wykładni holistycznej jest toposem prawniczym. Trzeba wyróżnić dwie zasadnicze grupy argumentów na rzecz jego stosowania: argumenty odwołujące się do konieczności należytego uzasadnienia wyników wykładni, w tym uniknięcia błędów interpretacyjnych (argumenty epistemiczne), oraz różnorodne argumenty aksjologiczne.

Zgodnie z argumentami pierwszego rodzaju stosowanie wykładni holistycznej to warunek konieczny uniknięcia błędów interpretacyjnych. Użycie kanonów wykładni językowej może doprowadzić do wypracowania tylko pozornie jednoznacznego i akceptowalnego rozstrzygnięcia. Niemniej interpretator winien mieć na uwadze to, że zastosowanie innych dyrektyw wykładni może skutkować korektą tego wstępnego wniosku oraz ostatecznie przyjęciem odmiennej interpretacji przepisu. W konsekwencji interpretacja uwzględniająca wyłącznie dyrektywy wykładni

językowej winna być uznawana za uzasadnioną jedynie *prima facie*. W wielu przypadkach okaże się, że użycie kanonów wykładni systemowej oraz funkcjonalnej potwierdzi rezultat wynikający z dyrektyw wykładni językowej. Jednakowe rezultaty stosowania poszczególnych typów wykładni „wzajemnie się wzmacniają, nadając im szczególną moc” (Radwański, Zieliński 2007: 470). Podkreślenia wymaga, że argumenty epistemiczne za stosowaniem nakazu wykładni holistycznej są spójne z wieloma (z wyjątkiem skrajnych) ujęciami dyrektywy pierwszeństwa wykładni językowej (→51); jeśli bowiem dopuszczalne jest odstępianie od wyników wykładni językowej w pewnych przypadkach, to konieczne jest wyjście poza sferę interpretacji językowej, aby stwierdzić, czy tego rodzaju okoliczności nie zachodzą, nawet jeżeli określa się je jako „wyjątkowe” (zob. Radwański, Zieliński, 2007: 470).

Można formułować różnorodne argumenty aksjologiczne wspierające dyrektywę wykładni holistycznej. Jeżeli przyjąć, że stosowanie poszczególnych kanonów wykładni stanowi wyraz realizacji prawnie relewantnych wartości, to można mówić o podjęciu próby adekwatnego wyważenia tych wartości dopiero wówczas, gdy weźmie się pod uwagę dyrektywy wykładni wszystkich typów, łącznie z różnorodnymi metadyrektywami, w tym dyrektywami preferencji (por. ujęcie dyrektyw preferencji jako środka realizacji wartości konstytucyjnych w Płeszka 2003). Na płaszczyźnie teoretycznoprawnej podejście holistyczne do wykładni prawa przeciwstawia się podejściu formalistycznemu, które może prowadzić do rażąco niesprawiedliwych rozstrzygnięć (→16). Równolegle wskazuje się na pewne argumenty aksjologiczne przeciwko holizmowi, mianowicie zarzut z nieprzewidywalności decyzji stosowania prawa oraz zarzut z nadmiernej dyskrecjonalności (Maczak 2007: 181n).

Nakaz wykładni holistycznej stanowi naturalny komponent tych teorii prawa, w których istotną rolę odgrywa pojęcie koherencji (spójności). Dla przykładu Aleksander Peczenik był zainteresowany stworzeniem koncepcji uzasadnienia sądów praktycznych *all things considered*, czyli przy uwzględnieniu wszystkich relewantnych racji (OLR: 62–63). Również pewne elementy teorii interpretacji konstruktywnej Ronalda Dworkina mogą być owocnie zastosowane do uzasadnienia dyrektywy wykładni holistycznej. Według Dworkina zadaniem sędziów jest poszukiwanie jedyne go właściwego rozstrzygnięcia danej sprawy (ang. *one right answer*), które powinno odzwierciedlać najlepszą możliwą interpretację źródeł prawnych w świetle zasad moralności i wymogów polityki (Dworkin 1986: 48, 65–69). Holistyczne podejście do interpretacji prawa charakteryzuje też hermeneutyczne ujęcie filozofii prawa (por. np. Hassemer, Neumann, Saliger 2016).

Koncepcja wykładni holistycznej ma ponadto silne umocowanie konstytucyjne. Jedną z podstawowych dyrektyw wykładni konstytucji w demokratycznym państwie

prawa (art. 2 KRP) jest bowiem ta, która stanowi, że przepisów konstytucyjnych nie można interpretować bez uwzględnienia całokształtu regulacji konstytucyjnej, obejmującej nie tylko inne reguły i zasady konstytucyjne, lecz także ich cele i funkcje oraz podstawy aksjologiczne. Konstytucja to zupełny i spójny aksjologicznie zbiór reguł i zasad, których treść można rekonstruować jedynie w sposób kompleksowy, z uwzględnieniem całokształtu regulacji tworzących ten zbiór. Poszczególne reguły, zasady i wartości konstytucyjne pozostają we wzajemnych relacjach i mają ważne znaczenie jako element pewnej większej całości, stąd dokonywanie wykładni konstytucji bez uwzględnienia owego holistycznego podejścia do niej jest metodologicznie błędne.

[4. RODOWÓD I EWOLUCJA] Źródła koncepcji holizmu interpretacyjnego należy poszukiwać w hermeneutyce, która w starożytności rozwijała się odrębnie w trzech obszarach (hermeneutyka literacka, biblijna oraz prawnicza) i była ujmowana jako sztuka interpretowania tekstów. W XIX w. Friedrich Schleiermacher oraz Wilhelm Dilthey opracowali koncepcje hermeneutyki jako filozofii interpretacji wszelkich obiektów kultury. Przedstawiciele filozofii hermeneutycznej badali strukturę procesu rozumienia, wskazując zwłaszcza na kolistość tego procesu (całość interpretowanego obiektu daje się zrozumieć wyłącznie poprzez jego poszczególne części, natomiast sens poszczególnych części może zostać poznany tylko poprzez odniesienie do całości, por. Stelmach, Brożek 2006: 230–235, 239–243). Elementy holizmu są istotną częścią hermeneutycznych ujęć filozoficznoprawnych, np. Arthura Kaufmanna (Stelmach, Brożek 2006: 254). Do filozofii hermeneutycznej nawiązują twórcy współczesnych koncepcji wykładni prawa określanych jako holistyczne (Barak 2005).

Idea holizmu jest również obecna w całkowicie odmiennych tradycjach filozoficznych, zwłaszcza w naturalistycznej filozofii języka, rozwijanej m.in. w tradycji Quine'owskiej. Ważny element tego ujęcia to holizm co do znaczenia (ang. *meaning holism*), tzn. pogląd, zgodnie z którym znaczenia wszystkich wyrażen języka są powiązane i zależne od siebie. Omawianie różnorodnych teorii wspierających ten pogląd byłoby niecelowe (szerzej zob. np. Jackman 2014), ale warto zwrócić uwagę na relację między pojęciem znaczenia wyrażenia a możliwością wnioskowania w oparciu o zdania zawierające to wyrażenie. Spostrzeżenie to może prowadzić do wniosku, że na znaczenie danego wyrażenia składają się powiązania inferencyjne związane z danym terminem (Brandom 1994). Koncepcje holistyczne rozwijane są też w filozofii nauki oraz w epistemologii; w tym ostatnim kontekście holizm interpretuje się w ten sposób, że znaczenie pojęcia zależy od całokształtu systemu przekonań, którego elementem jest to pojęcie (Fodor, Lepore 1992). Wskazane

tradycje filozoficzne mają znikomy wpływ na stosowanie argumentu z interpretacji holistycznej w praktyce orzeczniczej, ale na poziomie filozoficznym dostarczają uzasadnienia dla jego stosowania.

Badania prawnoporównawcze pokazują, że katalog argumentów interpretacyjnych stosowanych w procesie wykładni ustaw w państwach należących do szeroko rozumianej zachodniej kultury prawnej jest podobny. Przyjęcie, że argumenty te są narzędziami realizacji prawnie istotnych wartości (MacCormick, Summers 1991: 532n), wyjaśnia obecność w różnych kulturach prawnych ujęć, które dopuszczają lub wręcz rekomendują stosowanie w procesie wykładni różnorodnych dyrektyw, gdyż takie postępowanie przyczynia się do pełniejszej realizacji prawnie istotnych wartości – od wartości formalnych, tradycyjnie identyfikowanych z dyrektywami wykładni językowej, po różnorodne wartości materialne, związane z kanonami wykładni funkcjonalnej. Model postępowania podmiotu interpretującego, stanowiący ostrożną generalizację rozwiązań stosowanych w różnych kulturach prawnych, przedstawia się tak oto (MacCormick, Summers 1991: 531–532):

- (a) Interpretując przepis ustawy, rozważ typy argumentów w następującej kolejności:
  - (i) argumenty językowe;
  - (ii) argumenty systemowe;
  - (iii) argumenty celowościowo-ocenne;
- (b) Przyjmij jako *prima facie* uzasadnioną jasną interpretację na poziomie (i), chyba że istnieje pewna racja, by przejść do poziomu (ii); jeżeli poziom (ii) został przywołany z wystarczającą racją, przyjmij jako *prima facie* uzasadnioną jasną interpretację na poziomie (ii), chyba że istnieje pewna racja, by przejść na poziom (iii); w razie przejścia na poziom (iii) przyjmij jako uzasadnioną tylko taką interpretację, która jest najsilniej uzasadniona przez pełny zakres argumentów znajdujących zastosowanie.
- (c) Weź pod uwagę argument z intencji albo (jeżeli są) inne argumenty transkategorialne, które mogą być odpowiednią podstawą do odejścia od powyższego uporządkowania *prima facie*.

Zauważmy, że powyższy model realizuje pewien wariant umiarkowanego holizmu interpretacyjnego (por. pkt 2). W konkretnych systemach prawnych poglądy dotyczące relatywnej wagi poszczególnych typów argumentów oraz wspieranych przez nie wartości podlegają ewolucji zarówno w orzecznictwie sądowym, jak i w opracowaniach teoretycznoprawnych; poglądy te często mają charakter niejednorodny i stanowią przedmiot sporów.

W polskiej teorii prawa za prekursora koncepcji wykładni holistycznej należy uznać Eugeniusza Waśkowskiego, który bronił tezy, że „niezależnie od wyników wykładni słownej, tj. niezależnie od tego, czy sens słowny okazał się jasnym, czy niejasnym, zawsze po wykładni słownej powinna nastąpić wykładnia realna” (Waśkowski 1936: 44). Autor ten uzasadniał dyrektywę wykładni holistycznej nie wprost, lecz poddając krytyce argumenty wspierające topos pierwszeństwa wykładni językowej w wersji zakazującej stosowania innych kanonów interpretacji w sytuacji uzyskania jasnego rezultatu wykładni.

Istotne aspekty dyrektywy wykładni holistycznej są dostrzegalne w toku ewolucji koncepcji wykładni Jerzego Wróblewskiego, chociaż trzeba jednocześnie pamiętać o ważnej roli, jaką w tym ujęciu pełni topos *interpretatio cessat in claris* (→10). We wczesnych pracach Wróblewski pisał m.in.: „Ustalenie znaczeń terminów zawartych w przepisach prawnych musi opierać się na rozważaniu ich znaczenia w mowie potocznej, na analizie sytuacji społeczno-ekonomicznej oraz odpowiadających jej poglądów moralnych i prawno-politycznych, ponadto musi się oprzeć o zbadanie wpływu, jaki na znaczenie to wywiera system prawny i jego części, aż do kontekstu danego przepisu włącznie” (Wróblewski 1956: 859). Przytoczona reguła wykładni została przez Wróblewskiego zakwalifikowana jako należąca do wykładni językowej, chociaż jednocześnie dostrzegał on, że „takie wydzielenie normy, jakiego dokonuje się w wykładni językowej, nie może wystarczyć do ustalenia rzeczywistego znaczenia normy – konieczne jest bowiem uwzględnienie tego, że norma jest częścią określonego systemu prawa i że spełnia określoną funkcję w określonej klasowej sytuacji społecznej” (Wróblewski 1956: 865). Niezależnie od pewnej niekonsekwencji tego ujęcia zwraca uwagę akcentowanie przez autora konieczności stosowania w procesie wykładni dyrektyw różnych typów. W *Zagadnieniach teorii wykładni prawa ludowego* Wróblewski podkreślał już, że sposób pojmowania „rzeczywistego znaczenia normy” zależy od przyjmowanej normatywnej koncepcji wykładni (ZTWPL: 410) oraz że niekoniecznie należy przyjmować, iż „im większa liczba dyrektyw wchodzi w grę, tym bardziej prawdopodobna jest trafność tego [rzeczywistego znaczenia normy] ustalenia” (ZTWPL: 413). Innymi słowy: dyrektywa wykładni holistycznej to tylko jedna z wielu możliwych dyrektyw drugiego stopnia. Wróblewski rozważał opcję bardziej umiarkowaną, polegającą na zastosowaniu wszystkich reguł wykładni wspólnych różnym normatywnym koncepcjom wykładni (zwanych dyrektywami W-interpretacyjnymi), ale równocześnie dostrzegał, że dla zapewnienia „rozstrzygalności” procesu wykładni konieczne może być posłużenie się dyrektywami interpretacyjnymi, które do zbioru tych dyrektyw nie należą (ZTWPL: 417; w późniejszych pracach Wróblewski posługiwał się pojęciem

dyrektyw „powszechnych” bądź „powszechnie przyjętych”, por. Wróblewski 1972: 123, 143; SSP: 152–153; RPW: 79).

Istnienie zbioru powszechnych dyrektyw wykładni jest jednym z czynników ograniczających rolę ocen w procesie stosowania prawa, ale w modelu Wróblewskiego ostatecznie to oceny podmiotu stosującego prawo przesądzają o sposobie stosowania reguł interpretacyjnych każdego stopnia. Omawiany topos stanowi element jedynie niektórych normatywnych teorii wykładni, a więc posłużenie się nim w konkretnym przypadku (czyli zastosowanie dyrektyw wykładni wszystkich typów) jest uzależnione od oceny organu stosującego prawo. Pamiętać przy tym należy, że dyrektywy interpretacyjne mają na celu ustalenie „znaczenia każdego przepisu z takim stopniem precyzji, który zaspokaja potrzeby rozstrzygnięcia” (SSP: 118). Dlatego też jeżeli zastosowanie danego kanonu interpretacji pozwala na „ustalenie poszukiwanego znaczenia z dostatecznym stopniem precyzji, wówczas przechodzi się do ostatniego elementu modelu”: sformułowania decyzji interpretacyjnej (SSP: 123). Trzeba także wskazać, że w omawianym modelu warunkiem zastosowania niektórych dyrektyw wykładni (systemowej i funkcjonalnej) jest istnienie wątpliwości co do znaczenia normy prawnej. Koncepcja wykładni semantycznej w wersji prezentowanej w *Sądowym stosowaniu prawa* co do zasady rezygnuje zatem z elementów holizmu interpretacyjnego. W literaturze przedmiotu wskazywano, że takie ujęcie jest odpowiednie do modelowania wykładni operatywnej, związanej z rozstrzyganiem konkretnego przypadku (Pleszka, Gizbert-Studnicki 1984: 17). Na kartach *Rozumienia prawa i jego wykładni* Wróblewski podkreślał, że kontekst systemowy oraz funkcjonalny mają wpływ na znaczenie reguły (RPW: 80, 84) oraz dyskutował dwie odmienne reguły procedury: regułę nakazującą zakończenie procesu wykładni w momencie uzyskania wyniku niebudzącego wątpliwości oraz dyrektywę nakazującą ustalenie znaczenia interpretowanej reguły w oparciu o wszelkie dyrektywy wykładni, przy sprawdzaniu wyników każdej z nich (RPW: 86).

Powyższa koncepcja stanowi od lat przedmiot krytyki przedstawicieli tzw. zintegrowanej koncepcji wykładni, która wyewoluowała z tradycji koncepcji derywacyjnej. Stoją oni na stanowisku, że zakończenie procesu wykładni po uzyskaniu rezultatu dostatecznie precyzyjnego, mogącego stać się podstawą rozstrzygnięcia konkretnego przypadku, obarczone jest ryzykiem popełnienia błędu w wykładni prawa (argument epistemiczny) oraz naruszenia zasady jednolitości orzecznictwa, a w konsekwencji zasady sprawiedliwości rozdzielczej (argument aksjologiczny; Radwański, Zieliński 2007: 465). Pojęcie wykładni operatywnej zostaje przeciwstawione wykładni uniwersalnej (uniwersalistycznej), której istotnym elementem jest specyficznie pojmowany holizm interpretacyjny: nakaz stosowania w każdym

przypadku dyrektyw interpretacyjnych wszystkich typów, nie tylko w ramach wykładni naukowej, lecz także w obszarze sądowego stosowania prawa. Specyfika pojmowania holizmu interpretacyjnego w omawianej koncepcji wiąże się po pierwsze z sekwencyjnym ujęciem procesu wykładni, po drugie z przyjętymi dyrektywami akceptacji rezultatu wykładni. Dyrektywy wykładni winny być więc stosowane jedna po drugiej zgodnie z ustaloną kolejnością (reguły językowe, systemowe oraz funkcjonalne). Maciej Zieliński określił tę procedurę wprost jako algorytm wykładni prawa, który powinien pozwalać na rozwiązanie każdego zadania interpretacyjnego (Zieliński 1995: 668). W algorytmie tym szczególną rolę odgrywa pojęcie jednoznaczności rezultatu wykładni – jeżeli taki rezultat zostanie osiągnięty już na etapie wykładni językowej, to kontynuowanie wykładni może jedynie albo (1) prowadzić do potwierdzenia tego wyniku wykładni, albo (2a) dać asumpt do zbadania konstytucyjności wykładanego wyrażenia – jeżeli budzi ono wątpliwości w kontekście systemowym, bądź (2b) doprowadzić do zmiany tego wyniku z uwagi na dyrektywy wykładni funkcjonalnej, gdyby zaakceptowanie go miało burzyć podstawowe założenia o racjonalności prawodawcy. Uzgadnianie i potwierdzanie rezultatów interpretacji pełni istotną rolę, gdy stosowanie poszczególnych dyrektyw wykładni nie prowadzi do jednoznacznych wyników; w takiej sytuacji należy zaakceptować ten rezultat, który jest zgodny z najwyżej preferowanymi wartościami, w tym przede wszystkim wartościami konstytucyjnymi (WPZiel: 301).

Ujęcie holizmu interpretacyjnego w zintegrowanej koncepcji wykładni prawa trzeba zatem uznać za umiarkowane w tym sensie, że po pierwsze akceptuje ona możliwość ustalenia jednoznacznego znaczenia danego wyrażenia już na etapie stosowania dyrektyw wykładni językowej, a po drugie wymaga ona spełnienia warunków dla ewentualnej modyfikacji jednoznacznego rezultatu wykładni językowej. Kluczowa kwestia determinująca realny wpływ dyrektyw wykładni systemowej oraz funkcjonalnej na wynik wykładni to ustalenie, czy dany wynik wykładni językowej jest jednoznaczny, czy niejednoznaczny. W omawianym ujęciu postuluje się, by podmiot interpretujący (w tym organ stosujący prawo) wyczerpująco wskazał różne możliwe rozstrzygnięcia wszystkich kwestii cząstkowych oraz przytoczył argumenty na rzecz każdego z możliwych rozstrzygnięć (WPZiel: 234). Można z tego wnioskować, że podmiot interpretujący winien szczegółowo uzasadnić, dlaczego uznaje dany wynik wykładni językowej za jednoznaczny lub niejednoznaczny. Procedura ujednoznaczniania ma polegać również – w przypadku zwrotów niedookreślonych bądź nieostrych – na określaniu i ujawnianiu kryteriów szacowania oraz zakreszenia granic pasa nieostrości (WPZiel: 231, 301).

Podsumowując powyższe rozważania, należy stwierdzić, że dwie najbardziej znaczące tradycje w polskiej teorii interpretacji prawniczej przyjmują raczej ostrożne podejście do holizmu interpretacyjnego. Koncepcja zintegrowana, pomimo faktu, że *explicite* postuluje konieczność zastosowania dyrektyw wykładni wszystkich typów (*interpretatio cessat post applicationem trium typorum directionae*), dopuszcza modyfikację jednoznacznego rezultatu wykładni językowej tylko w ściśle określonych przypadkach. Natomiast w toku ewolucji koncepcji semantycznej można dostrzec, że w fazie wczesnej oraz w fazie finalnej koncepcja ta dostrzegała walory holizmu interpretacyjnego, inaczej niż w fazie środkowej, prezentowanej w *Sądowym stosowaniu prawa*. Konserwatyzm ujęcia koncepcji zintegrowanej nie stanął jednak na przeszkodzie przywoływaniu jej jako podstawy teoretycznej dla kontynuowania procesu wykładni nawet w sytuacji uzyskania jednoznacznego wyniku wykładni językowej (uchwała(7) NSA z 10.12.2009, I OPS 8/09). Tak rozumianą tendencję holistyczną określa się we współczesnej literaturze jako dominującą (por. WiSP: 275–276, z odwołaniami do prac Zielińskiego), chociaż bez prób pogłębionej weryfikacji.

Holizm interpretacyjny stanowi istotny element koncepcji walidacyjno-derywacyjnej wykładni, rozwijanej przez Leszka Leszczyńskiego. Autor ten postuluje „pełność” procesu wykładni, polegającą na stosowaniu „pełnego zbioru jej reguł” (Leszczyński 2017: 20), odrzucając tym samym, w ślad za derywacyjną koncepcją wykładni, metadyrektywę *interpretatio cessat in claris* w jej wersji antykontynuacyjnej. Elementem holistycznym jest też postulat uwzględnienia w procesie wykładni różnorodnych źródeł – nie tylko przepisów prawa, lecz także kryteriów otwartych oraz orzecznictwa sądowego, które to źródła również winny podlegać „pełnemu” procesowi wykładni (Leszczyński 2017: 25–29).

[5. PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA] Chociaż organy władzy sądowniczej RP nie posługują się frazami „wykładnia holistyczna” lub „holizm interpretacyjny”, to powinno się odnotować wypowiedzi stanowiące przejaw zastosowania omawianego toposu lub wskazania granic jego stosowania. Wypowiedzi te są liczne, szczególnie w nowszym, XXI-wiecznym orzecznictwie.

Zdaniem Macieja Zielińskiego od 2003 r. dominuje w orzecznictwie tendencja do kontynuowania procesu wykładni, także w razie uzyskania „pozornie” jednoznacznego rezultatu wykładni językowej (Zieliński 2009: 8). Pogląd ten został przywołany w cytowanej w literaturze uchwale(7) NSA z 10.12.2009, I OPS 8/09, chociaż NSA nie zdecydował się w tym orzeczeniu na przełamanie wyniku wykładni językowej z uwagi na rezultaty wykładni funkcjonalnej (sąd przytoczył zestaw wymaganych warunków i ograniczeń dotyczących tej kwestii, postulowanych przez

Zielińskiego), ale ostatecznie stwierdził, że znaczenie spornego terminu „zasiłki pielęgnacyjne” winno być ustalone w oparciu o wykładnię systemową. Uchwałę tę często przywołuje się w orzecznictwie sądowym, niemniej rozważania dotyczące wykładni przedstawione w jej uzasadnieniu podlegają modyfikacjom, co prowadzi do prezentacji różnych ujęć relacji wyników wykładni językowej oraz innych argumentów interpretacyjnych. Przykładowo w wyroku NSA z 20.04.2017, II FSK 842/15, znajdujemy następujące, dobrze wyważone stanowisko: „Aktualnie w orzecznictwie sądowym przeważa pogląd, że przyjęcie zasady pierwszeństwa wykładni językowej nie oznacza braku obowiązku przeprowadzenia wykładni kompleksowej. Innymi słowy, należy dać przewagę wynikowi wykładni językowej, ale pod warunkiem, że towarzyszy mu i wspiera go wynik kompleksowej wykładni tekstu prawnego, z uwzględnieniem również aspektu systemowego i funkcjonalnego”.

W innym orzeczeniu NSA określił warunki, które wykluczają możliwość modyfikacji rezultatów wykładni językowej: „Odstępstwo od zasady pierwszeństwa wykładni językowej jest dopuszczalne w odniesieniu do przepisów sformułowanych w sposób budzący wątpliwości z punktu widzenia potocznie i powszechnie stosowanego języka oraz gdy wynik wykładni językowej koliduje z wynikami innych metod interpretacji tekstu prawnego [...]. Ograniczenie stosowania wykładni językowej ma więc miejsce, gdy jej wynik prowadzi albo do absurdu, albo do rażąco niesprawiedliwych lub irracjonalnych konsekwencji. Jeżeli natomiast językowe znaczenie tekstu jest jasne, wówczas – zgodnie z zasadą *clara non sunt interpretanda* – nie ma potrzeby sięgania po inne, pozajęzykowe metody wykładni. W takim wypadku wykładnia pozajęzykowa może jedynie dodatkowo potwierdzać, a więc wzmacniać, wyniki wykładni językowej wykładnią systemową czy funkcjonalną” (wyrok NSA z 22.11.2016, I GSK 103/15).

Elementy holizmu interpretacyjnego bywały sporadycznie obecne także w starszym orzecznictwie SN. Dla przykładu w wyroku z 8.01.1993, III ARN 84/92, stwierdzono: „Wykładnia gramatyczno-słownikowa jest bowiem tylko jednym z przyjmowanych powszechnie w rozumowaniu prawniczym sposobów wykładni, a wnioski z niej płynące mogą być również często mylące i prowadzić do merytorycznie błędnych, niezgodnych z rzeczywistymi intencjami ustawodawcy, a w końcu również czasami do niesprawiedliwych i krzywdzących stronę procesu rezultatów. Dlatego też musi być ona uzupełniona wnioskami płynącymi z zastosowania innych rodzajów wykładni: historycznej, systemowej, funkcjonalnej, logicznej, a wreszcie – jeśli nie przede wszystkim – celowościowej, która w odniesieniu do indywidualnych spraw rozstrzyganych w drodze decyzji administracyjnych uznana jest za najodpowiedniejszą i najlepiej prowadzącą do rozszyfrowywania intencji i celów ustawodawcy”. W nowszym orzecznictwie akcentuje się z jednej

strony zasadność potwierdzania wyników wykładni językowej przez inne jej typy, zwłaszcza w toku rozstrzygania wątpliwości interpretacyjnych w formie uchwał (np. uchwała(7) SN z 25.09.2013, I KZP 5/13), a z drugiej – wyjątkowy charakter sytuacji uprawniających organ stosujący prawo do odejścia od jasnych rezultatów wykładni językowej: „odstępstwo od jasnego i oczywistego sensu przepisu wyznaczonego jego jednoznacznym brzmieniem mogą uzasadniać tylko szczególnie istotne i doniosłe racje prawne, społeczne, ekonomiczne lub moralne. [...] Chociaż nie sposób podważać trafność stanowiska, że wykładnia językowa nie zamyka procesu interpretacji przepisów, to jednak zgodzić się należy również z poglądem, że za odstąpieniem od wyników zastosowania wymienionego rodzaju wykładni muszą przemawiać takie istotne racje funkcjonalne i systemowe, których nie mógłby uwzględnić ustawodawca w toku procesu legislacyjnego” (uchwała(7) SN z 1.03.2007, III CZP 94/06).

[6. CHARAKTERYSTYKA] Omawiany topos to argument prawniczy. Terminu „wykładnia holistyczna” nie stosuje się w orzecnictwie polskim i jedynie wyjątkowo przywołuje się go w opracowaniach naukowych (np. Stawecki 2014: 30, odnosząc się do hermeneutycznych aspektów wykładni, oraz Piotrowski 2018: 224, w kontekście wykładni prokonstytucyjnej); znamienne, że holizm interpretacyjny nie stanowi przedmiotu rozważań nawet w ramach opracowań, które kompleksowo zajmują się różnorodnymi aspektami holizmu prawniczego (zob. np. Zienkiewicz 2018). Natomiast ważne elementy dyrektywy wykładni holistycznej, jak wskazano powyżej, są przedmiotem licznych wypowiedzi nauki prawa oraz judykatury.

Dyrektywa wykładni holistycznej ma strukturę zasady, ponieważ może być zrealizowana w mniejszym lub większym stopniu, z uwagi na kilka różnych parametrów: 1) podmiot interpretujący może sięgnąć w procesie wykładni po mniejszą lub większą liczbę rodzajów argumentów interpretacyjnych – dyrektywa ta przybiera formę nakazu zastosowania wszystkich dostępnych dyrektyw wykładni, jeżeli proces interpretacji jest ujęty jako sekwencyjny algorytm (tak w Zieliński 1995); 2) w procesie wykładni może być wzięty pod uwagę zarówno bliższy, jak i dalszy kontekst interpretowanego przepisu: przepisy bezpośrednio z nim sąsiadujące, inne przepisy tego samego aktu normatywnego, inne przepisy należące do tej samej gałęzi prawa, a także system normatywny jako całość, przy czym współcześnie tak szerokie ujęcie będzie wymagało sięgnięcia do źródeł prawa między- oraz ponadnarodowego; szczególnie, ale bardzo istotny kontekst to zasady konstytucyjne brane pod uwagę w procesie interpretacji; 3) procesowi wykładni może być poddana mniejsza lub większa liczba typów źródeł: teksty ustaw, teksty orzeczeń, opracowania doktrynalne, źródła typu *soft law*, zasady niepisane etc.

Wskazane powyżej aspekty odpowiadają trzem wymienionym wyżej sposobom pojmowania holizmu interpretacyjnego. Ponadto można wskazać następujące „wymiary” holizmu interpretacyjnego: 4) kontynuowanie procesu wykładni po osiągnięciu jednoznacznego rezultatu wykładni językowej może nastąpić w sposób nieskrępowany albo ograniczony różnymi zastrzeżeniami – im trudniejsze do wykazania jest spełnienie warunków kontynuowania wykładni, zwłaszcza w celu zmiany dotychczas otrzymanego wyniku, tym mniej możliwa jest interpretacja holistyczna; 5) rezultaty zastosowania pewnych typów wykładni mogą zostać przez podmiot interpretujący w mniej lub bardziej pogłębiony sposób uzasadnione; 6) decyzje dotyczące wyboru pomiędzy różnymi rezultatami wykładni również mogą zostać uzasadnione mniej lub bardziej szczegółowo; 7) holistyczne podejście może być stosowane tylko w niektórych typach wykładni (np. w ramach wykładni doktrynalnej czy w związku z dokonywaniem kontroli konstytucyjności przepisów prawa) albo we wszystkich typach wykładni, w tym w każdym przypadku wykładni operatywnej.

Komentowany topos ma charakter metadyrektywy interpretacyjnej (dyrektywy drugiego stopnia), jest bowiem dyrektywą procedury, rekomendującą stosowanie kanonów wykładni wszystkich typów (niekoniecznie przy zachowaniu tradycyjnej sekwencji ich stosowania), oraz jednocześnie dyrektywą preferencji, przypisującą priorytet rezultatowi interpretacyjnemu w jak najwyższym stopniu wspartemu przez różne dyrektywy wykładni. Szczegóły ustalonej tak procedury różnią się w zależności od tego, jak silna jest wersja dyrektywy, którą posługuje się podmiot interpretujący. Holizm interpretacyjny nie stanowi środka realizacji jednej, wyróżnionej wartości istotnej prawnie, lecz raczej narzędzie wyważania różnych wartości, przy czym jego stosowanie prowadzić może do osłabienia priorytetu dla wartości pewności prawa (zauważyć jednak wypada, że ta konsekwencja zachodzi wyłącznie wtedy, gdy utożsamimy pewność rozstrzygnięć z ich oparciem – co do zasady – na wynikach wykładni językowej). Dyrektywa wykładni holistycznej ma też wpływ na rozkład ciężaru argumentacji w dyskursie interpretacyjnym z tego względu, że im silniejsza wersja holizmu jest stosowana, tym mniej znaczące staje się wykazanie spełnienia warunków odstąpienia od (pozornie) jasnych wyników wykładni językowej.

W zakresie heurystyki interpretacyjnej dyrektywa wykładni holistycznej może odgrywać ważną rolę, skłaniając podmiot interpretujący do rozważenia, czy zastosował w danym przypadku wszystkie istotne dyrektywy interpretacyjne. Ustalenie, że dany rezultat wykładni wspierają różne (lub wręcz: wszystkie znajdujące zastosowanie) argumenty interpretacyjne, oznacza, że ten rezultat jest uzasadniony w szczególnie silny sposób.

Z uwagi na uwarunkowania kontynentalnej kultury prawnej argument z wykładni holistycznej będzie wspierał interes strony sporu zainteresowanej weryfikacją bądź modyfikacją wyniku wykładni językowej.

[7. KRYTYKA] Podstawowy argument przeciwko dyrektywie wykładni holistycznej ma charakter pragmatyczny i wiąże się ze stosowaniem w kontekście wykładni operatywnej toposu *clara non sunt interpretanda / interpretatio cessat in claris* (→10) oraz zasady pierwszeństwa wykładni językowej (→51). Twierdzi się zatem, że stosowanie dyrektyw wykładni wszystkich typów w każdym przypadku jest nieuzasadnione z różnych względów: 1) nie zawsze powstają wątpliwości interpretacyjne, które miałyby uzasadniać ten sposób postępowania; 2) specyfika danej regulacji bądź sprawy nie daje podstaw do prowadzenia wykładni innej niż językowa; 3) kontekst proceduralny ogranicza rozważanie argumentów interpretacyjnych innych niż te już podniesione przez strony, a te podnoszą jedynie argumenty językowe; z tego rodzaju sytuacją będziemy mieli do czynienia w kontekstach ograniczonego stosowania zasady *iura novit curia* (→81), np. w postępowaniu sądowoadministracyjnym; 4) stosowanie różnych dyrektyw wykładni wydłużyłoby czas procedowania sądu i sporządzania uzasadnienia orzeczenia, a tym samym spowodowałoby przewlekłość postępowania.

Przeciwko wykładni holistycznej mogą być też kierowane argumenty aksjologiczne, odwołujące się do wartości pewności prawa (→6), przewidywalności rozstrzygnięć, zasady demokratycznego państwa prawnego (→3) i wynikającej z niej zasady zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa (→4), biorąc pod uwagę, że ustawodawca komunikuje się z adresatami norm prawnych za pomocą środków językowych.

Można postawić tezę, że powyższe argumenty krytyczne obarczone są błędem *straw man*, tj. skierowane są wobec zdeformowanej i uproszczonej wersji holizmu interpretacyjnego, ponieważ omawianej dyrektywy nie należy utożsamiać z nakazem mechanicznego stosowania wszystkich reguł wykładni również tam, gdzie nie może to przynieść żadnych istotnych rezultatów (oraz dokumentowania tych operacji intelektualnych w uzasadnieniu orzeczenia sądowego). Błędem utrudniającym dyskusję na temat holizmu interpretacyjnego jest przyjmowanie fałszywej dychotomii, zgodnie z którą dany argument interpretacyjny albo może zostać w procesie wykładni całkowicie zignorowany (i to w sensie „antyinicjującym”, tzn. nie powinien zostać w ogóle wzięty pod uwagę), albo winien stać się przedmiotem pogłębionej analizy i odegrać kluczową rolę w tym procesie. Wątpliwości budzi także teza o możliwości stwierdzenia jednoznaczności wyniku wykładni po zastosowaniu argumentów tradycyjnie określanych jako „językowe”;

klasyfikacje te aktualnie są obiektem dobrze uzasadnionej krytyki (np. Matczak 2007: 151–157). Jednak zasada wykładni holistycznej w dalszym ciągu często jest w praktyce orzeczniczej ignorowana lub ograniczana, z powołaniem argumentacji przekonującej dla wielu uczestników prawniczej wspólnoty komunikacyjnej, np.: „Kompleksowość wykładni prawa podatkowego nie oznacza, że w każdej sytuacji analizowany przepis należy wyklądać z uwzględnieniem wszystkich rodzajów wykładni. W każdym razie niedopuszczalne jest doszukiwanie się znaczenia normy prawnej wbrew jej oczywistemu literalnemu brzmieniu. W szczególności dotyczy to wszelkiego rodzaju ulg i zwolnień podatkowych, które jako wyjątki od zasady sprawiedliwości podatkowej, powszechności i równości opodatkowania winny być interpretowane według wykładni językowej” (wyrok NSA z 21.10.2004, FSK 571/04).

[8. REKOMENDACJA/WSKAZÓWKI] W konstytucyjnym państwie prawa należy rekomendować ważeniowe podejście do holizmu interpretacyjnego, które można scharakteryzować następująco. Podmiot interpretujący winien w każdym przypadku rozważyć, czy zastosowanie danego podzbioru pozostających do jego dyspozycji dyrektyw interpretacyjnych to decyzja optymalna z punktu widzenia potrzeby realizacji wartości konstytucyjnych, czy też ten podzbiór powinien ulec powiększeniu. Oczywiście dokonanie takiej oceny nie jest możliwe bez pewnego oglądu całokształtu dyrektyw interpretacyjnych, ale ów ogląd nie implikuje konieczności podejmowania prób mechanicznego stosowania wszystkich dyrektyw wykładni. Pamiętać również trzeba, że dyrektywy procedury oraz zwłaszcza dyrektywy preferencji winny być uznane za narzędzia realizacji wartości konstytucyjnych, co w konkretnym przypadku może oznaczać w szczególności przyznanie pierwszeństwa rezultatom wykładni językowej.

[9. ARGUMENTY POWIĄZANE] *Clara non sunt interpretanda* (→10); Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawa (→13); Argument systemowy (→31); Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej (→51); Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją (→54); Argument ze spójności (→56); Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym (→58); Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego (→59).

[LITERATURA] A. Barak (2005), *Purposive Interpretation in Law*, Princeton-Oxford; R. Brandom (1994), *Making It Explicit. Reasoning, Representing, and Discursive Commitment*, Cambridge; R. Dworkin (1986), *Law's Empire*, Cambridge; J. Fodor, E. Lepore (1992), *Holism. A Shopper's Guide*, Oxford; W. Hassemer, U. Neumann, F. Saliger (red.) (2016), *Einführung in die Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, wyd. 9 zm. i rozsz., Heidelberg; H. Jackman (2014), *Meaning Holism*, w: E. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*,

[<https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/meaning-holism/>]; L. Leszczyński (2017), Operatywna wykładnia prawa a wielość normatywnych podstaw decyzji stosowania prawa (przepis, kryterium otwarte, precedens), w: L. Leszczyński, A. Szot (red.), Wykładnia operatywna prawa. Perspektywa teoretyczna i dogmatyczna, Toruń, 11–31; N. MacCormick, R.S. Summers (1991), Interpretation and Justification, w: ISMac, 511–544; M. Matczak (2007), *Summa iniuria*. O błędzie formalizmu w stosowaniu prawa, Warszawa; R. Piotrowski (2018), Sędziowie i granice władzy demokratycznej według Konstytucji RP, RPEiS LXXX/1, 215–229; K. Pleszka (2003), Reguły preferencji w prawniczych rozumowaniach interpretacyjnych, SFP 2, 77–91; K. Pleszka, T. Gizbert-Studnicki (1984), Dwa ujęcia wykładni prawa. Próba konfrontacji, ZNUJ Prace z Nauk Politycznych 20, 17–27; Z. Radwański, M. Zieliński (2007), Stosowanie i wykładnia prawa cywilnego, w: M. Safjan (red.), System prawa prywatnego, t. 1: Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa, 387–483; T. Stawecki (2014), Wykładnia konstytucji jako przedmiot analiz teoretycznych, porównawczych oraz badań empirycznych, w: T. Stawecki, J. Winczorek (red.), Wykładnia konstytucji. Inspiracje, teorie, argumenty, Warszawa, 9–34; J. Stelmach, B. Brożek (2006), Metody prawnicze. Logika, analiza, argumentacja, hermeneutyka, wyd. 2, Warszawa; R.S. Summers (1991), Statutory Interpretation in the United States, w: ISMac, 407–459; R.S. Summers, M. Taruffo (1991), Interpretation and Comparative Analysis, w: ISMac, 461–510; E. Waśkowski (1936), Teoria wykładni prawa cywilnego. Metodologia dogmatyki cywilistycznej w zarysie, Warszawa; J. Wróblewski (1956), Wykładnia prawa a terminologia prawna, PiP XI/5–6, 843–865; *tenże* (1972), Sądowe stosowanie prawa, Warszawa; M. Zieliński (1995), Algorytm interpretacji przepisów prawnych, w: J. Pogonowski (red.), Eufonia i logos. Księga pamiątkowa ofiarowana profesor Marii Steffen-Batogowej oraz profesorowi Tadeuszowi Batogowi, Poznań, 657–668; *tenże* (2009), Wybrane zagadnienia wykładni prawa, PiP LXIV/6, 3–10; A. Zienkiewicz (2018), Holizm prawniczy z perspektywy *Comprehensive Law Movement*. Studium teoretycznoprawne, Warszawa.

[MA]

Książka jest unikatem na skalę światową. Autorzy przedstawiają dokładny opis i analizę toposów (argumentów) stosowanych w dogmatyce prawa i orzecznictwie, wzbogacając je o historię tych toposów i interesujące przykłady ich zastosowania. Dodatkową zaletę stanowi wskazanie bogatej literatury krajowej i zagranicznej. Publikacja będzie nieocenioną pomocą nie tylko dla orzecznictwa i dogmatyki prawa, lecz także dla studentów tej dziedziny – również z tego względu, że napisano ją precyzyjnym językiem, z dbałością o jasność i zrozumiałość, nawet dla tych czytelników, którzy nie mają przygotowania teoretycznoprawnego.

Prof. Tomasz Gizbert-Studnicki

<https://akademicka.pl>

